

ומתוקים מדבש

סוגיות בהלכה מתוך עניינים שבפרשת השבוע מבוארים ומורחבים בלשון לימודים השווה לכל נפש
נכתב ע"י הרב זאב יהודה סטארק שליט"א רב קהילת "שמחת התורה" - ביתר עילית

פרשת בראשית - גליון מס' 1

מתוך הנושאים הנדונים בגליון:

- א. באיזה שעה עוברים על איסור מחלוקת?
- ב. האם מותר 'להחזיר' לחולק עליו, או שצריך לשתוק?
- ג. האם בכל מחלוקת עוברים גם על 'לא תשנא'?
- ד. מה נקרא 'מחלוקת לשם שמים' והאם יש עוד אופנים שהמחלוקת מותרת?
- ה. מה הסביר הבחור הנושר על השפעת דברי מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א עליו?

גדר איסור מחלוקת ושנאה על אחד מישראל

וירא אלהים את האור כי טוב, ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (א, ד).

איתא בספר שפתי כהן (מרכי מרדכי הכהן זצ"ל תלמידו של אחד מגורי האריז"ל) על הפסוק (שמות ב, ג): 'ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך'. וזה לשונו: או נאמר, 'והנה שני', שהם בעלי שני, בעלי מריבה, בעלי קטטה, עברים - עוברים ומתעברים, ולזה אמר: 'ויצא ביום השני' - יום שבו נברא גיהנום, יום השנאה והמחלוקת, יום שבו היה הבדלה, שנאמר (בראשית א, ד): 'ויבדל אלהים', יום שהיתה בו מחלוקתו של קרח, ולזה אמר: 'ויצא ביום השני', כי יום זה עמד כנגדו שתי פעמים כאן ובמחלוקתו של קרח, 'ויצא' פירוש: 'ניצול'. עכ"ל.

להחזיק במחלוקת, ומבואר דמי שבידו לבטל מחלוקת ואינו מבטלה עובר על זה.

עוד רואים מכאן שלכאורה עוברים בלאו זה לא רק בהתחלת המחלוקת, אלא שהאיסור נמשך. וצ"ע. (ובאמת יש לחקור בשתי האיסורים של 'לא תשנא' ולא יהיה כקרח' וכו', האם עובר רק בשעה שקבע השנאה או התחיל המחלוקת, או שכל עוד שלא חזר בו - עובר והולך. וצ"ע. ואולי יש גדר אחר בכל אחד מהן).

עוד רואים, שאפילו אם אחד מהצדדים צודק ואין הוא נוטל 'חלק' במחלוקת, ורק הצד השני גורם את המחלוקת, אפשר ללמוד מדברי גמ' זו שגם הצד הזה [הצודק] עדיין עובר בלאו, וזהו חידוש².

ויש לעיין בזה - שאולי משה עשה זאת רק כדי שהם לא יעברו על הלאו, וא"כ באמת אין ראייה שהצד הצודק דלעיל - שהוא כדוגמת משה רבינו בענין זה - שלא היה אפילו חלק מהמחלוקת, שעובר על הלאו, כי איך יתכן להיות שבכל פעם שיש לאחד תלונות וכדו' על חבירו ונכנס אתו למחלוקת, ופלוני

אם איסור מחלוקת הוא מדאורייתא, והאופנים שעוברים עליו

עיין בגמ' (סנהדרין דף קי:): 'ויקם משה וילך אל דתן ואבירם', והיינו שמחל משה על כבודו, והלך בעצמו אל בעלי המחלוקת. ואמר ריש לקיש, מכאן שאין מחזיקין במחלוקת, שכל המחזיק במחלוקת עובר בל"ת, שנאמר: 'ולא יהיה כקרח וכעדתו'. עיי"ש. ופשוט שלא רק להחזיק במחלוקת אסור, אלא כ"ש להתחיל, וקמ"ל שאפילו להחזיק אסור (וכן ראיתי מובא במפרשי הגמ' שם). ולהלכה נפסק ברא"ש והרי"ף (שם) כלשון הגמ'. עיי"ש. וכן הביאו רבינו יונה (שערי תשובה שער ג סימן נח) כפשוטו, והסמ"ג (מצוה קנז) והחפץ חיים זצ"ל (ספר חפץ חיים לאוין יב - ובמשנ"ב סימן קנז ס"ק ד). עיי"ש.

וחזינן מדברי גמ' זו דלא רק מי שמעורר ומתחיל במחלוקת עובר בלאו, אלא גם מי שאינו מבטלו ומחזיק בה עובר, דהא לא משה רבינו התחיל לריב עם דתן ואבירם, אלא הם אלו שהתחילו לריב עם משה, ומ"מ הלך משה רבינו לפייסם כדי שלא

א. ועיין בספר עיון יעקב (שם) שהקשה, איך מחל משרע"ה על כבודו, הא איכא למ"ד בקידושין (לב). שהרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול, והניח בצ"ע. עיי"ש. וראיתי לתרץ קושיא זו (ועיין בשפת אמת - חגיגה ה: שתירץ מעין זה) שאין זה דין על המלך והרב, אלא שהוא דין על האחרים, שאף שהמלך מוחל על כבודו מ"מ האחרים חייבים לכבדו, וכן ברב - אף שמחל על כבודו חייבים האחרים לכבדו, אבל אין זה דין על המלך והרב עצמם שיהא עליהם איסור למחול על כבודם. ולכן היה רשאי משה רבינו ללכת לדתן ואבירם כדי לפייסם, כי אין עליו איסור למחול על כבודו. אלא שדתן ואבירם חייבים היו להקדים ולבוא אל משה, כי להם אין מחילת הרב מועלת. עוד חשבתי לתרץ, שאולי כדי שהוא ואחרים לא יעברו על לאו, ולאפרושי מאיסורא וכו', מותר לו למחול, וכשנאמר שאסור למחול - המדובר באופן שאין איסורי תורה תלויים במחילתו. וצ"ע.

ב. וידוע מה שמדייקים במשנה באבות (עיין במדרש שמואל ועוד מפרשים) שלכאורה כמו שאמרנו לגבי 'מהו מחלוקת לשם שמים: בית הלל ובית שמאי', ושם יש שני צדדים במחלוקת, היה צריך לומר ג"כ לגבי מחלוקת שאינה לשם שמים 'משה וקרח' (במקום קרח ועדתו). ותמצו, דבשלמא ב"ה וב"ש - לשניהם היו צדדים במחלוקתם לש"ש, דהיינו לדעת את האמת גם לטובת ולתועלת בעלי מחלוקתם וכדי לעשות רצון הבורא יתברך, משא"כ המחלוקת של קרח ועדתו, מלבד זאת שהם רבו עם עצמם, ולא היו מאוגדים בשלום אפילו בצד שלהם (שבמחלוקת שאינה לשם שמים יש מריבות גם בתוך הצד האחד - בינם לבינם - ואין איגוד אפילו ביניהם). עוד זאת גם שלא היה צד שני במחלוקת זו, כי משה היה כולו לשם שמים.

זה שמתלוננים עליו עומד בצד ואינו פועל במחלוקת, שגם הוא יעבור על הלאו. וא"כ מה שהגמ' אומרת 'מכאן שאסור להחזיק במחלוקת' קאי עליהם - דהיינו על דתן ואבירם. ולכן ביטל משה רבינו על כבודו ללכת אליהם ולסיים המחלוקת, וצ"ע.

עוד נכללים באיסור זה - אלו ה'עומדים מהצד', אף שאינם בעלי המחלוקת בעצמם, ורק 'נותנים דלק' למחלוקת (וכלשון הפסוק: 'קרח וכעדתו', ומפורש שיש כאן שני קבוצות, אחד - 'קרח', דהיינו בעל המחלוקת, והשני - 'עדתו', שהם נטפלים אליו ומערבים עצמם ו'נותנים דלק' למחלוקת).

דיון בדעת הרמב"ם שסבר דאינו מדאורייתא

אמנם עיין ברמב"ם (ספר המצוות - ל"ת מ"ה - בעניין 'לא לעשות שרט לנפש בבשרינו', שבתוך דבריו כותב שמה שאמרו שנלמד מזה שלא לעשות אגודות אגודות, הוא כמו דרש), שכתב: וכן אמרו המחזיק במחלוקת עובר בלאו, שנאמר: 'ולא יהיה קרח וכעדתו', הוא גם כן על צד הדרש. אמנם גופיה דקרא הוא להפחיד. ולפי מה שבארו החכמים - הנה הוא שלילה, לא אזהרה, כי הם בארו שענין זה המאמר הוא שהאל יתעלה מגיד כי מי שיחלוק ויעורר על הכהונה במה שיבא מן הזמן לא יענש במה שנענש קרח, ואמנם יהיה כאשר דבר ה' ביד משה לו, רוצה לומר הצרעת וכו'. עיי"ש. ובהקדמה לספר המצוות (שורש שמיני) כתב: וכן אמרו 'ולא יהיה קרח וכעדתו', הוא שלילה. ובארו חכמים שהוא שלילה, ופירשו ענינה ואמרו (תנחומא) שהוא יתעלה ספר לנו שכל מי שיחלוק על הכהונה ויערער בה לא יחול בו קרח וכעדתו מן הבליעה והשרפה, אבל אמנם יהיה עונשו כאשר דבר ה' ביד משה, רוצה לומר הצרעת וכו'. ואף על פי שמצאנו להם לשון אחר בגמרא, והוא אמרם 'כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו' וכו', זה על צד האסמכתא, לא שיהיה פשטיה דקרא בכוונה הזאת. עיי"ש. ועיין עוד ברמב"ן (בהשגותיו שם). עיי"ש. הרי דלשיטתו אין במחלוקת משום איסור דאורייתא.

וחידוש ראיתי בספר שמירת הלשון (שער הזכירה פרק טו) שהנשבע להצטרף עם עושה מחלוקת הוא כנשבע לעבור על המצווה - אפילו לדעות שלא מנו את זה ללאו מפורש, דמ"מ איסור המחלוקת מרומז בתורה בכמה מקומות. עיי"ש.

ועיין עוד בסמ"ק (מצוה קלב) שכתב: שלא לערער על הכהונה וכו', ובכלל זה שלא יחזיק במחלוקת, ושלא יהיה בעל מחלוקת וכו'. עיי"ש. ובספר יראים (סימן שנו) איתא שציוה הקב"ה שלא יערער אדם על הכהונה, שלא יאמר אדם למה יעבוד כהן ואני לא אעבוד, וכן לא יערער על כל אדם ואדם שנתן לו כבוד במצות היוצר. עיי"ש. ומבואר מדבריו שאין האיסור בדווקא כשבא לערער על כל הכהונה ולהכחיש שיש מושג של כהונה וטוען שכל ישראל מקודשים באותה קדושה, אלא אף כשהוא מסכים שבכלליות קיים מושג של כהונה בכלל ישראל, אלא ש'מתלונן' ומערער, למה מגיע לו לעבוד במקדש ולי לא. וכן הוא לגבי כל ענין של 'משרה של מצווה' אם בא ומערער עליו ואומר - למה מגיע לו כן ולי לא.

הערת האחרונים על הדמיון בין כל מחלוקת למחלוקת קורח

ועיין בספר דרש משה (להג"ר משה פיינשטיין זצ"ל - פרשת קרח) שהקשה: ובמה שדרשו חז"ל שלא יהיה קרח - הוא לאו, שלכאורה הוא תמוה, דמנא לן שאסור להחזיק במחלוקת, הא כאן היה חטא יותר גדול שנחלקו וליכא למילף מזה למחלוקת על משה ואהרן סתם וכו'. עיי"ש במה שתיירץ. וכן ראיתי בשם הג"ר שמואל יעקב בורנשטיין זצ"ל, שלכאורה מה שאמרו 'המחזיק במחלוקת' היינו כל סוג של מחלוקת, אפילו מחלוקת על עסקי ממונות ודין ודברים שבין איש לרעהו. וא"כ יפלא, מה דומיא דמחלוקת כזו למחלוקת קרח שתהא נכללת בלאו ד'ולא יהיה קרח', והרי מחלוקת קרח הייתה כנגד עיקרי האמונה, שכפר בנבואת משה רבינו ע"ה ובתורה מן השמים, ואיך יהיה זה שמחזיק

ג. ועיין בספר מגד גבעות עולם (חלק א דף לח) שהביא דכתיב בפרשת קרח: 'כי כל העדה כולם קדושים, ומדוע תתנשאו על קהל ה'.' ובפשוטו רגילים לפרש שהחטא בדברים אלו של קרח היה בסיוע דבריו, שאמר 'ומדוע תתנשאו על קהל ה'', אבל באמת החטא הוא כבר במה שאמר 'כי כל העדה כולם קדושים'. ובאור הדבר, הנה בתפילת ראש השנה אומרים: 'מלך על כל העולם כולו בכבודך', וכבר העיר הט"ז בפשר הכפילות כל העולם - כולו, והלבוש באמת מוחק המלה 'כולו'. אך הביאור נראה, שהכוונה 'בכל העולם כולו' הוא שכל העולם כולו ידע בשוה ובדרגה אחת שהוא צריך למלכותו יתברך, ויקבל מלכותו יתברך מתוך הכרה שאין בריאה בעולם שיכולה להתקיים מבלעדי ה'. ולפי"ז יובן, כשקרח אומר 'כי כל העדה כולם קדושים', גם שם הפשט הוא שכולם שוים בקדושתם מעלתם ומדרגתם, ולפיכך הוא מסיים 'ומדוע תתנשאו', וזה עצמו חטא איום ונורא, שהרי יש לומדי תורה ויגיעים בה, וישנם עמי הארץ, יש ת"ח, ולעומתו יש גדול בתורה, ולמעלה מהם גאון הגאונים, ויש נביאים, ולמעלה מכולם משה רבנו ע"ה. וזהו אחד מה'אני מאמין', שמרע"ה אינו כשאר הנביאים, אין כלל ישראל כולם קדושים בקדושה אחת בשוה, אלא יש הבדלים בין זה לזה. עיי"ש.

ויש לבאר ביתר עמקות, עפ"י מה דאיתא בספר תפארת תורה (להג"ר שמשון דוד פינקוס זצ"ל - דף ד), שהתורה הקדושה היא חכמת הקב"ה, והיא חכמה אין סופית. וא"כ הכלל הוא דלעומת האין סוף, לא שייך נקודה קרובה יותר או רחוקה יותר, וכולם מתבטלים כלפיה בשוה. וכאשר נתן הקב"ה לישראל את הכח להשיג ולהבין דברי תורה, היה זה צמצום עצום לתת אופן ואפשרות להשיג ענינים שהם באמת אין סופיים. ומעתה, לעומת התורה, באמת הקטני קטנים והגדולי גדולים כולם שוים, ואנו סוברים אותם הסברות. וכל זה אינו סותר את המציאות שאנו קטני קטנים והם ענקי ענקים. עיי"ש. ובודאי שרצון ה' הוא שיכבדו את הענקים וגדולי ישראל ושיחשיבו אותם יותר מאנשים אחרים. ואולי זה מה שטען קרח - 'כולם קדושים ומדוע תתנשאו' וכו', שאדרבא, כלפי הקב"ה זה הרי באמת כן, ואטו אין אתם מאמינים ב'אין סוף'?! כך הייתה טענתו. אמנם זו היא טעות גמורה והשקפה שאינה נכונה, כי הקב"ה רוצה שכלפינו - בינינו לבין זולתנו - תתקיים מערכת כזאת שאין כולם שווים, ושלא לנהוג ב'שויון' וכדו". ודו"ק.

לגיל עשרים^ה, הרי במחלוקת קרח ועדתו אפילו יונקי שדים נבלעו באדמה (עיין בגמ' שם).

אימתי עוברים על הלאו - וההבדל בין זה לאיסור 'לא תשנא'

וראוי להגדיר היטב, מהו בדיוק הגדר והזמן שבו כבר נחשב שעבר באיסור זה, (ובפרט לדעת הסוברים דאיסור מחלוקת הוא מדאורייתא), ובמילים אחרות - מה נקרא 'מחלוקת' בין שני אנשים שאסרה תורה. ויש להקדים לזה בהגדרת איסור אחר, של 'לא תשנא', ולענין אם בכל פעם שעוברים על האיסור של 'מחלוקת' עוברים גם על איסור זה. או שיש מציאות של להיות במחלוקת עם הזולת, ובכל זאת לא לשנוא אותו, והיינו אם יש גדר אמצעי של להיות במחלוקת ולעבור על איסור זה, אמנם מבלי לעבור על איסור של 'לא תשנא'.

הנה בפוסקים איתא שלהלכה עוברים על האיסור של 'לא תשנא' אפילו אם שונאו רק בלב, וכמו שכתוב: 'בלבבך'.

אמנם יש מחלוקת באם גילה השנאה (שהשנאה לא נשארה רק 'בלב') אם עוברים על האיסור^ה, והרבה מחקירה זו תלוי באיך לומדים את תיבת 'בלבבך' דבקרא. י"א שכ"ש כאשר פלט שנאתו לחוץ ועשה נגדו מעשה כגון שהכהו או קללו או סיפר עליו לשה"ר ואפילו אם רק מנע ממנו איזה טובה מחמת השנאה - עבר על איסור זה. וה'בלבבך' דקרא הוא משום שדיבר הכתוב בהווה (עיין בשאלות פרשת וישב שאלתא כז, וכן בפירושו הראשון של הרמב"ן - ויקרא פרק יט פסוק יז, ובכסף משנה בדעת הרמב"ם הלכות דעות פרק ו הלכה ה).

ויש מן הפוסקים שלומדים שדוקא כששונאו בלב עובר על לאו זה, אבל כשהראה לו השנאה והודיעו שהוא שונאו - אינו עובר על לאו זה^ה. (עיין

במחלוקת סתמא בדברים שבין אדם לחבירו - בכלל הלאו 'ולא יהיה כקרח', וכיצד יש שייכות מחלוקת בעניינים שבין אדם לחבירו להחומר הנורא של מחלוקת קרח ועדתו עד שקורין עליו 'ולא יהיה כקרח ועדתו' אף שאינו אלא מחזיק במחלוקת רגילה שאין לזה זיקה לעניני ויסודי האמונה והתורה. ואולי בגלל קושיא זו גופא למד הרמב"ם שזה רק אסמכתא, ועד דרך דרש, ודלא כמו שאר האחרונים, ועיין בהערה^ה.

ועיין עוד בגמ' (שם בסנהדרין) שמיד לאחר מימרא זו ממשיכה הגמ' ואומרת: 'רב אשי אמר, המחזיק במחלוקת ראוי ליצטרע. כתיב הכא גבי מעשה קורח: 'ולא יהיה כקרח וכעדתו כאשר דבר ה' ביד משה לו', וכתב התם: 'ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך וכו', ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג'. עיי"ש. וראיתי באחרונים שכתבו שמזה שהגמ' ממשיכה ומסבירה שהעונש הוא בצרעת, ודורשת זאת מקרא, וזה הרי בא לחלק בענין העונש - ממה שאירע לקרח, דהיינו שהאדמה בלעה אותם וכו', משמע שכל דברי הגמ' הם על צד הדרש. דלמה לה להגמ' לדרוש עוד עונשים - אם העונש כבר מפורש בפסוק, חזינן שכל האיסור שהגמ' הביאה מפסוק זה של 'לא יהיה כקרח' הוא על צד הדרש וכו'.

חומר העניין

עיין בגמ' (גיטין סב, ועיין בספר חפץ חיים - פרק יז - ועיין עוד בשמירת הלשון בכלל ח הלכה ח) דאיתא שאפילו אם בעל המחלוקת הוא קרובו, ואפילו הוא אביו, אעפ"כ יש לו להיזהר עד מאד שלא לחלוק לו כבוד להמשך אחריו וכו'. עיי"ש.

והעונש בזה חמור ביותר, שאע"פ שאין ב"ד של מטה (החמור בתחילת גיל הענישה) מענישים ילד מתחת לגיל בר מצוה, ואין ב"ד של מעלה מענישים מתחת

ד. ודומה לזה מצאנו בענין דיבור לשון הרע על ארץ ישראל, שהרי אם ישאלו כל בר בי רב אם מותר לדבר כנגד עניינים של ארץ ישראל וכדו' - הם ישיבו תיכף: בודאי שלא, והרי זו פרשה מפורשת בתורה בפרשת ה'מרגלים', וכלל ישראל סובלים עד עצם היום הזה מ'בכיה של חנם' זו. אמנם יש לדון בזה, כי כשם שבפנים הסברנו את הקושי ללמוד ממחלוקת קרח ועדתו - שהיו כופרים בנבואת משה וכו' למחלוקת רגילה בין 'ראובן לשמעון', ה"ה בזה. ואיך אפשר ללמוד מהמרגלים שדיברו לשה"ר על א"י והיה זה כשהיה להם ציווי מיוחד להיכנס לארץ, והם חטאו וכפרו וכו', לדין השייך לדורות הבאים כשמתלוננים או מדברים בעלמא כנגד האוויר או הארץ וכדו'. ועל אף שמבואר בגמ' (כתובות דף קיב:) שרבי אמי ורבי אסי היו קמים וזזים ממקומם בימות החמה מהמקום שהגיעה אליה השמש - אל מקום מוצל, ואילו בימות הקור היו עוברים ממקום שיש בו צל למקום שיש בו קרני השמש המחממות. ועשו זאת כדי שלא יבואו להתרעם על ישיבת ארץ ישראל. עיי"ש. הנה שמעתי ממורי ורבי הגאון רבי יוסף יצחק לרנר שליט"א (בעמח"ס שמירת הגוף והנפש, ספר הבית, וספר שגיאות מי יבין, וראש כולל להוראה בירושלים עיה"ק תובכ"א, ואמר שכן הסכימו עמו בדבר זה הגאון רבי יצחק ברקוביץ שליט"א - ראש הישיבה בישיבת אש התורה, והגאון ר' זעליג פליסקין שליט"א בעמח"ס נצור לשונך - שדייהם רב להם בהלכות לשון הרע) שזו רק עפ"י מדת חסידות, ולא מעיקר הדין. והרי שום פוסק (ובכללם מרנא החפץ חיים) לא הביאו דברי גמ' זו להלכה. ועל אף שבספר בן יהוידע (כתובות דף קי"ב) איתא שמכאן ילמוד אדם מוסר השכל לשמור פיו ולשונו לבל יוציא מפיו שום דבר לא טוב לגנות אפילו אמה אחת מארץ ישראל, הן מצד האוויר הן מצד קור וחום הן מצד הפירות, והן בענין הבניין וכיוצא. ואפילו בעת חורבנה שהיא ביד הגויים, והבתים הם של הגויים, כדי שלא יהיה בכלל 'מוציא דיבה על א"י'. עיי"ש. אמנם לא קיימא לן להלכה כדבריו, והוא דעת יחידי, והרי היה להם להפוסקים להביא דברי גמ' זו להלכה, וא"כ ראייה שלמדו שהוא מדת חסידות ולא מעיקר ההלכה. והטעם שאין לומדים ממעשה המרגלים - הוא כפי שביארנו, שאין לדמות ציור מיוחד זה, לציור שבדורות הבאים - שמדברים לשה"ר על א"י, ודומה הוא להא דלעיל - לענין לדמות 'סתם מחלוקת' למחלוקת קרח ועדתו כנגד משה רבינו וכו'.

ה. ועיין במשנה (אבות פרק ה משנה כא): 'בן עשרים לרדוף'. עיי"ש. ובמפרשים שם הביאו פירוש, שמגיל עשרים רודפים אותו מן השמים כדי להענישו על חטאיו, שאין בית דין של מעלה מענישים אדם פחות מבן עשרים. עיי"ש. ועיין עוד בשו"ת חת"ס (יו"ד סימן קנה) שכתב שענין זה שאומרים דעד גיל עשרים שנה אין ב"ד של מעלה מענישין וכו', זה לא נמצא בש"ס רק בדרושי אגדה וכו'. עיי"ש. ויל"ע עוד באם היתה השנאה תחילה 'בלבבו' ואח"כ גילה לו, דלכאורה כבר עבר על האיסור ואינו נמוק במה שגילה לו אח"כ. אמנם לדעות דלהלן שהוא איסור הנמשך - מסתבר שאיסור זה נפסק ברגע שגילה לו על השנאה ששונאהו.

ז. ועיין עוד בספר קהלות יעקב (מכות סימן טז, ובערכין סימן ד) שכתב בדעת הרמב"ן והיראים שאינו מועיל מה שמגלה שנאתו

ברשב"ם עה"ת שם, ורמב"ן שם בפירושו השני, והרמב"ם בספר המצוות לא תעשה שב, ובהלכות דעות פרק ה הלכה ה-ו, ובספר החינוך מצוה רלח, ובסמ"ק ל"ד, ובספר יראים מצוה לט, ובמג"א ושו"ע הרב ומשנ"ב סימן קנו, ובספר חפץ חיים פתיחה לאוין - ז"ח.

ועיין ביד הקטנה (הלכות דעות פרק ז הלכה ב,ד) **שביאר טעם חומרת שנאה טמונה**, שהוא מפני שמי שמטמין ומכסה השנאה והוא בוער בקרבו כאש ואינו נכבה מלבו, והשנאה מתגברת ויתרחקו הלבבות, עד שמראה השנאה ומוציאו מלבו ואז נכבה אש השנאה מלבו. עיי"ש. ובספר חפץ חיים (פתיחה לאוין - ז) ביאר טעם חומרת שנאה טמונה על הגלויה, מפני שאין חבירו יודע להשמר ממנו, משא"כ כשמראה שנאתו. עיי"ש. ויש לחקור בגדרם של דברים, האם ביקשה התורה שיגלה השונא את השנאה - לטובת 'עצמו', וכדברי היד הקטנה, דהיינו כדי להשקיט את השנאה, או שמא הוא לטובת 'חבירו', וכדאיתא בספר חפץ חיים, והיינו כדי שחבירו ידע להישמר ממנו. ועלה בדעתי שאולי יש נפק"מ ביניהם, והיינו באופן שגילה לחבירו את השנאה, אמנם עדיין השנאה בוערת בקרבו, או באופן שלא גילה לו את כל השנאה, שלהחפץ חיים - סוף סוף כבר יודע חבירו להישמר ממנו, אמנם להיד הקטנה - הרי השנאה עדיין בוערת בו, ולא כיבה את השנאה מלבו, ויש לדון בזה. דשם אפשר לומר שמיד שגילה השנאה מלבו - אפילו להיד הקטנה כבר אין עוברים על 'לא תשנא את אחיך בלבבך'. וגם לפי החפץ חיים - מסתבר דסגי אם משהו אחר יגלה לו את השנאה שיש לפלוני עליו, כי ע"י זה הוא כבר ידע להישמר ממנו, אבל לפי היד הקטנה - זה לא יועיל, כי עדיין לא שקט מהשנאה שבלבו אם משהו אחר יגלה לו זאת. וצ"ל שטעמים אלו של היד הקטנה והח"ח אינם אלא מענין 'טעמי המצוות', ואינן הסיבה העיקרית לכך שאין עוברים ברגע שמגלה לו השנאה. ובתורה נאמר 'ולא תשנא את אחיך בלבבך', ואם גילה לו במקצת וכו', שוב אינו בכלל 'בלבבך'. וגם באופן שנתגלה לו ע"י אחר - עדיין נקרא שהשנאה 'בלבבך'. ודו"ק.

וראיתי באחרונים צד לומר שלפי כל הדעות - כאשר המדובר הוא ב'שנאת חנם' (דהיינו שלא ראה בו עבירה או שלא עשה משהו כנגדו וכדו'), אפילו באופן שגילה לו את השנאה - לכו"ע עוברים, דכל עיקר הסברא לומר שאין עוברים אם גילה השנאה, היינו בגלל ש'לא תשנא' מישך שייכא ל'הוכח תוכיח' - שזהו המשך הפסוק, דהיינו - אל תשנא אותו בלב, אלא צריך אתה לגלות לו מה שעשה כנגדך (כדי שלא יבוא לידי שנאה גמורה - וכמו שביארנו בשם היד הקטנה והחפץ חיים), אמנם ברגע שמצות תוכחה אינה קיימת, והיינו באופן שהשנאה היא 'שנאת חנם', ולא יועיל לגלות לו כדי להסביר לו שראה בו דבר עבירה או שעשה משהו כנגדו - וכדי להשקיט ולמעט השנאה שיש בלב, האיסור הוא אפילו אם מגלה לו, כי לא יועיל כלום

במה שיגלה לו, ואדרבה, זה עלול לפעמים לגרום יותר היזק, ואין סברא לחלק בשנאת חנם בין אם גילה או לא (וכמו שחילקנו בדיני תוכחה), כי בין כך הוא בחנם, ולא יועיל אם יגלה לו. ועיין בספר קהלות יעקב (ערכין סימן ד) במש"כ בזה. עיי"ש.

אמנם ברור ופשוט שעוברים על האיסור של 'מחלוקת' אפילו אם גילה לו מה שמפריע לו. (אמנם אם לא עשה שום פעולה ורק חשב בלב לעשות מחלוקת, לכאורה עוברים על 'לא תשנא' גרידא ולא על איסור מחלוקת, ועיין לקמן).

וגם מדברי השאילתות רואים מפורש שיתכן שלב שעוברים בו על איסור מחלוקת, ועדיין אינו במצב ששונא אותו ואינו עובר על איסור 'לא תשנא'. עיין **בשאילתות** (קרח שאילתא קלא) שכתב שהעבירה של מחלוקת היא הרחקה לעבירה של 'לא תשנא' (ומצינו הרחקה מן התורה לדבר שבתורה בעוד מקומות). וז"ל: 'אסור לדבית ישראל למיעבד פלוגתא, דכיון דקיימי בפלוגתא אתו למיסנא הדדי, ואמר רחמנא 'לא תשנא את אחיך בלבבך', ולא מיבעיא דזוטר בעי למיכף לרבה, אלא אפילו רבה מיבעי ליה למיכף לזוטא, דלא תהוי פלוגתא. עיי"ש. חזינן מדבריו שלא בכל פעם שיש מחלוקת - מוכח שיש בו גם שנאה. ודו"ק.

ולגבי איסור שנאה, אחד מהדברים שהדבר מתבטא הוא אם אין מדברים אתו (או שואלים בשלומו) מחמת השנאה. עיין בפסוק (בראשית פרק לו פסוק ד) דכתיב: 'וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום'. עיי"ש. וכן איתא בנביא (שמואל ב פרק יג פסוק כב): 'ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב, כי שנה אבשלום את אמנון'. עיי"ש. (ואפילו לדעות שאין עוברים על האיסור אם מגלים לו, אפש"ל שאם שונא אותו כ"כ בלב עד שלא היה מדבר אתו - כבר עובר. או, עיין בהערה לעיל שאפילו לדעות אלו - יש שסברו שאין עוברים רק אם גילה את סיבת השנאה, משא"כ אם סתם אינו מדבר אתו - יש אופנים שעדיין עובר). ועיין עוד בפסוק (דברים פרק יט פסוק ד) דכתיב: 'והוא לא שונא לו מתמול שלשום'. עיי"ש. ובפסוק (במדבר פרק לה פסוק כג) דכתיב: 'והוא לא אויב לו, ולא מבקש רעתו'. עיי"ש. ומשמע שכל המבקש תחבולות להרע לחבירו הרי זה בכלל שנאה. ובספר חפץ חיים כתב - לענין דיבור לשה"ר עליו או קבלתו - וכן נכלל בזה השמח לאידו מחמת שנאה. (עיין בספר משפטי שלום דף יח - שהביא מקורות לזה מהחפץ חיים, והאריך מאוד בעניינים אלו).

וגם מצינו בפוסקים שאם לא דיבר עם חבירו שלשה ימים מחמת איבה, הרי זה בכלל שונא ופסול לדון אותו בבית דין (עיין במשנה בסנהדרין פרק ג משנה ה, וברמ"א חו"מ סימן ז סעיף ז). ואם אדם כזה הרג את חבירו ההוא בשוגג, יש מחלוקת אם הורגין אותו או עכ"פ אינו גולה, מפני שנחשב כמזיד (ולשון המשנה במכות דף ט: כמועד - ופירש"י: כמותרה. ועיין ברמב"ם שם שחזקתו שמחמת שנאה הרגו). אמנם כבר עבר על האיסור של 'לא תשנא' לפני כל זאת, וכדלעיל.

עד שיודיע לו סיבת שנאתו ויקיים 'הוכח תוכיח' וכו'. עיי"ש.

ח. אמנם לכאורה עדיין יכולים לעבור באופן זה על 'לא תקום ולא תטור' ועל 'ואהבת לרעך כמוך'.

בגדרו המדויק של 'מחלוקת'

יש לעיין מהו השלב שממנו כבר נקרא שיש 'מחלוקת' בין אנשים (כדי לעבור על האיסור אליבא דחלק מן הראשונים). ולא מצאתי בזה דבר ברור בפוסקים כמו שמצאנו דברים יותר מפורשים לגבי האיסור של 'שנאה'. ובפשטות היה נראה לומר שגדרו הוא כעצם תיבת 'מחלוקת' עצמה, דהיינו 'פירוד' ולהיות חלקים חלקים^ט. ואם נבוא להגדיר הדברים במדויק נימא שהוא כאשר נעשית כמחיצה בין שתי אנשים. דהיינו שאפשר לחלוק על נושא מסוים, אמנם שלא יהיה פירוד ומחיצה 'בעצם' בינך לחברך. ואפילו אם אחד אינו 'חבר' של השני, ובאמת שאין חייבים להיות (ועיין בהערה^י) אמנם אין מחיצה המפרדת ביניהם בהתנהגות (ומחשבה) אחד עם השני. ולהתנהג ולהיות עם חבר במצב של אי-נוחיות לפעמים, זה לא נחשב עדיין כפירוד ומחיצה ביניהם 'בעצם', שאז באמת הם נעשים כשני חלקים שאינם קשורים כלל אחד עם השני מחמת שיש מחיצה המפרדת, שאין אחד רוצה להיות קשור כלל עם חברו והוא חולק עליו 'בעצם', ודו"ק. ועיין להלן בגדר 'מחלוקת לשם שמים', שמזה אפשר ללמוד על האופן ההפוך, איזו מחלוקת נכללת ב'שלא לשם שמים', ובגדר איסור המחלוקת בכלליות.

ועיין ברש"י (במדבר פרק טז פסוק א - על 'ויקה קרח') שכתב: **'נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת'**. עיי"ש.

ועיין בספר **דעת תורה** (להמשיג דמיר הג"ר ירוחם ליבוביץ זצ"ל - שם) שכתב שענין להחזיק במחלוקת אשר כתב רש"י הוא, דלכאורה צריך להבין גדר איסור מחלוקת שהוא בל"ת לכמה פוסקים, וכי אם חברי שלי אומרים דבר בלתי נכון, החייב אני להסכים לדעתם ואסור לי להגיד דעתי, ודאי שאינו כן, ודאי שרשאי אנכי לחוות ולהגיד דעתי שאני בזה חולק עליהם, אלא שלמעשה ישנם דינים איך להתנהג, כמו בדין של

'אחרי רבים להטות' וכדומה, זאת אומרת שאע"פ שלי אני ברור הדבר שהצדק אתי וחברי הם הטועים, מ"מ אסור לי להתפלג למעשה ולעשות אחרת מדעת רוב חברי, הוא דברי רש"י שכתב 'להחזיק במחלוקת', 'להחזיק' הוא מלשון 'חיזוק', הוראה על הפעולה המעשית^{יא}. עיי"ש.

גדרה של מחלוקת לשם שמים המותרת

עיין במשנה (אבות פרק ה משנה יח): **'איזו מחלוקת שהיא לשם שמים, מחלוקת הלל ושמאי, ושאניה לשם שמים, זו מחלוקת קרח וכל עדתו'**. עיי"ש.

ועיין בספר **יערות דבש** (להג"ר יהונתן אייבשיץ זצ"ל - חלק ב דרוש ט אדר) שכתב: **'א"כ במה יודע האמת אם היא באמת לש"ש או לא? בזאת יודע, אי המחולקים - זולת הדבר שחלקו בו - הם אוהבים גמורים בלב ונפש, זהו אות שמחלוקתם לש"ש, אבל אם אויבים ונוטרים שנאה זה לזה ע"י מחלוקת, זהו שלא לשם שמים, ויתיצב השטן בתוכם. וזה הסימן מסרו לנו חכמי המשנה 'איזו היא מחלוקת שהיא לש"ש כמחלוקת שמאי והלל', שאהבו זא"ז וכבדו זא"ז הנאהבים ונעימים. אבל במחלוקת קרח ועדתו שהיו נוטרים איבה ושנאה וכמעט יסקלוהו למשה, זהו שלא לש"ש. עיי"ש.**

ועיין עוד בגמ' (יבמות דף יד:) דאיתא שם, **אע"פ שנחלקו ב"ש וב"ה בענין צרות, ובאחיות, בגט ישן, ובספק אשת איש, ובמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדק, בכסף ובשוה כסף, בפרוטה ובשוה פרוטה, לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מבית הלל ולא ב"ה מבית שמאי. ללמדך שחיבה וריעות נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר: 'האמת והשלום אהבו'**. עיי"ש. ורואים מכ"ז שאם 'לא נשתנה שום דבר' ביחס האישי בין שני החולקים - מלבד בדבר שחלקו בו, זה נקרא מחלוקת לשם שמים. ובאמת שבמציאות הדבר שייך

ו. ושמעתי פעם שהשוורש של מילת מחלוקת הוא 'חלק', ומלבד המובן הפשוט שזה מה שקורה כשיש מחלוקת, דהיינו שהדבר השלם נעשה לשני חלקים, עוד יש רמז בזה שבכל פעם שיש מחלוקת רואים רק 'חלק' מהתמונה, אמנם כאשר יש שלום - רואים את הדבר בשלימות (ש'שלם' הוא שורש המילה 'שלום'), וממילא אין כאן מקום לשום מחלוקת.

י. וחשוב מאד לציין כאן מה דאיתא בספר החשוב **משפטי שלום** (דף יט-כ) שכתב שיותר להתרחק מחברתו של אדם שלא מחמת שנאה, כגון שאינו רואה בו תועלת, או שקשה לו חברתו מחוסר הבנה שביניהם, או מפני שאר קשיים, כגון שאינו רוצה לסבול ממדותיו הרעות, וכ"ש כאשר אינו רוצה ללמוד מהם, או בגלל איזה הנהגה לא ראויה. ומ"מ יזהר בזה מאיסורי נקימה ונטירה. ואפילו בלא שום סיבה מיוחדת אלא שאינו נעים לו בחברתו, אינו חייב להתחבר עמו, אלא שיש לזהר מלשנוא אותו. וכאשר קיימות דעות והשקפות שונות בתפיסת החיים, כגון בין חוגים ועדות מפלגות ומשפחות, או כאשר מומים או מחלות הנהגות או מעשי הזולת דוחים אותו ונמאסים בעיניו, אפילו מחמת קפידא או איסטניס בעלמא, מותר למעט בחברתו כל שאינו עושה מחמת שנאה, ויש להיזהר בכל אלו משום ביטול מצוות 'ואהבת לרעך כמוך' (ועשיית מחלוקת וכו'). עיי"ש.

יא. ועיין עוד בספר **חידושי הלב** (לראש ישיבת 'חפץ חיים' - הג"ר הענאך לייבאוויטש זצ"ל - פרשת קרח) שכתב לדייק בדברי הגור אריה (שם - שלומד כן בדברי רש"י) שכתב: **כלומר, שלכך קאמר לשון 'ויקה', לפי שכל אשר חולק לוקח עצמו לצד אחד להיות נחלק מן אשר חולק עליו וכו', מפני שהיה קרח חולק על הכהונה שהיא לכלל ישראל, וכל ישראל תלויים בכהונה, והחולק עליה הרי הוא יוצא מכלל ישראל ולוקח עצמו לצד אחד מכלל ישראל וכו'.** עכ"ל הגו"א. ומתבאר מתוך משמעות דברי רש"י והגור אריה שקרח עשה כן לפני שחלק על הכהונה, כדי שיוכל להחזיק במחלוקת עם משה רבינו ולעורר על הכהונה. ומשמע מדבריהם שאילולי חלק את עצמו מן הציבור לא היה מחזיק במחלוקת עם משה רבינו, ואף שרצה להחזיק במחלוקת כדי לזכות בכהונה, אעפ"כ לא היה עושה כן רק לאחר שחלק את עצמו משאר העדה וכו'. עיי"ש.

יב. עיין בספר **מגד גבעות עולם** (חלק ב דף לא) שכתב: פעם אחד כשליוויית (היינו בעמח"ס הנ"ל) את הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל לביתו, שח לי דרך הילוכו שנתקבל אצלו מכתב מהחינוך העצמאי כי היות ונתגלה באיזה פרט חילוקי דעות בין ראשי החינוך העצמאי דאז - הגאון ר' יחזקאל אברמסקי זצ"ל והגאון ר' זלמן סורוצקין זצ"ל, ע"כ הם מבקשים את הכרעתו בדבר. ואמר ע"ז הגר"מ זצ"ל שאין בדעתו להתערב בעניני א"י, ועל גדולי ארץ ישראל להכריע ולפסוק את השאלה, כי אי"ז ממידת דרך ארץ שרב מעיר אחת יפסוק בעניניו של רב מעיר אחרת, ושיטתו הייתה שהרב ממינסק אינו מתערב בשאלות של הרב מפינסק. וידוע שהגר"מ זצ"ל היה מרא דשמעתתא בסדר זרעים, והניח כתי' פירוש על הירושלמי דסדר זרעים, ואעפ"כ מעולם לא התערב ופסק בשאלות של מצוות התלויות בארץ הגידונים בא"י - מהטעם האמור. עיי"ש.

רק אם היא מחלוקת בתורה, ולשם שמים, ודו"ק. ועיין בהערה י'.

עניינה בשעת המחלוקת

ועיין עוד בספר החינוך (מצוה שלח - שלא להונות אחד מישראל בדברים) שכתב: ואולם, לפי הדומה אין במשמע שאם בא ישראל אחד והתחיל והרשיע לצער חברו בדברים הרעים, שלא יענהו השומע. שאי אפשר להיות האדם כאבן שאין לה הופכים, ועוד, שיהיה בשתיקתו כמודה על החרופין. ובאמת לא תצוה התורה להיות האדם כאבן שותק למחרפיו כמו למברכיו. אבל תצוה אותנו שנתרחק מן המדה הזאת, ושלא נתחיל להתקוטט ולחרף בני אדם. ובכן ינצל אדם מכל זה, כי מי שאינו בעל קטטה לא יחרפוהו בני אדם - זולתי השוטים הגמורים, ואין לתת לב על השוטים וכו'. ויש לנו ללמוד דבר זה שמותר לנו לענות כסיל לפי הדומה, מאשר התירה התורה הבא במחלת להקדים ולהרגו, שאין ספק שלא נתחייב האדם לסבול הנזקין מיד חברו, כי יש לו רשות להנצל מידו, וכמו כן מדברי פיהו אשר מלא מרמות ותך - בכל דבר שהוא יכול להנצל ממנו. ואולם יש כת מבני אדם שעולה חסידותם כל כך - שלא ירצו להכניס עצמם בהוראה זו להשיב חורפיהם דבר, פן יגבר עליהם הכעס ויתפשטו בענין יותר מדי, ועליהם אמרו זכרונם לברכה (שבת פח:): הנעלבין ואינם עולבין, שומעין חרפתם ואינם משיבין, עליהם הכתוב אומר: 'ואהביו כצאת השמש בגברתו'. עיי"ש.

ומבואר מדבריו שכשם שיש 'רודף' בגוף, כך יש מושג

של 'רודף' בנפש. ומותר להציל עצמו מזה ע"י שמחזיר לו כגמולו במילים חריפות כדי שיפסיק להציק לו. אמנם זה מותר רק בשעת מעשה, וכן שאם אפשר לעשותו במילים קצרות - אין לו להאריך. וכשם שברודף בגוף מותר לעשות לו כן רק בשעה שרודף אותו, וכן שאם אפשר לו להציל עצמו ב'אבר' אסור לו להורגו.

אמנם יש לדון בזה, שהרי כאן המדובר ב'נפש', ולא משהו ממשי כמו ב'גוף', וא"כ יש לחקור בדרך ה'החזרה' ל'רודף', כי בזה אין כל האנשים שווים, ונבאר. לדוגמא, לפעמים פוגע אדם בזולתו פגיעה מילולית קטנה, אבל הנפגע הוא בטבעו בעל נפש חלשה ופגיעה, ונמצא שלגבי הפוגע אין זה אלא פגיעה קטנה ובלתי משמעותית, אבל לעומת זאת אצל הנפגע מתקבלים מילים אלו בעוצמה רבה עד שמרגיש כמעט שהרגוהו. ולכאורה צ"ע אם באופן זה יהיה מותר לנפגע להחזיר לפוגע בחזרה - מילים יותר קשות וכדו'. ועוד, שבפגיעה 'נפשית' יתכן שיהא מותר 'להחזיר' אפילו שלא בשעת המריבה והאונאת דברים, שלפעמים - לגבי פוגעים מסוימים - צריך להשיב גם אח"כ, כדי שלא יבואו להציק להם שוב, כי כל זמן שהוא אינו שמור ממנו הוא בעצם ממשיך להרוג אותו, וזאת כי - כאמור - כי אין המדובר כאן בהצלת הגוף אלא בהצלת הנפש, שאפשר לשמוע שיש לזה גדר אחר, וצ"ע.

ועיין בספר חפץ חיים (פתיחת הלאוין - ח-ט) שפסק כספר החינוך, וכתב שסברא נכונה היא. עיי"ש.

יג. עיין בגמ' (קידושין ל:): דאיתא: אמר רבי חייא בר אבא, אפילו האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד - נעשים אויבים זה את זה, ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה וכו'. עיי"ש. וצריך להבין שאין מדובר כאן ח"ו באלו שיש להם מידות רעות או איזה שמץ של גאווה או כבוד וכדו', אלא שזהו 'דרך' של לכתחילה בלימוד התורה, שצריך להיות 'אויבים' זה לזה בתחילה, ובסופו של דבר 'אוהבים' זה את זה. וא"כ צריך ביאור אמאי צריך להיות הדבר כן, ומדוע זהו 'הדרך' של לימוד התורה. ועיין ברש"י (שם ד"ה נעשו אויבים) שכתב: 'מתוך שמקשים זה לזה ואין זה מקבל דברי זה'. עיי"ש. וזה ג"כ צריך ביאור, שכפי שביארנו - אין המדובר כאן על אנשים בעלי מדות רעות וכדו', אלא שזו היא המציאות והדרך ללמוד ולקנות את התורה, ומשמע מכך שבסוף נעשים לאוהבים, שבתחילה לא היו רק 'אויבים' אלא אף 'שונאים'.

וחשבתי לומר בזה, שכדי להעמיד את הפשט וה'מהלך' של כל צד, אפילו ששניהם רוצים להביא לעולם 'דברי אלקים חיים', וכוונת שניהם לשם שמים, צריכים הם לשם כך שלא לקבל האחד את הצד השני, ולהיות כמו האויב והשונא שלו. כי כל זמן שהאחד מקבל את דברי חברו ורוצה לשמוע למה שהוא אומר, או אפילו אם רק יאהב אותו, אזי הוא לא יעמיד על נכון את הפשט והדרך שלו ב'סוגיא'. כי כדי לחזק את הסברא ולהעמידה על נכון צריך לשם כך 'להיכנס' בתחילה למצב של 'אין דיעה אחרת בעולם', עד שנעשים הצדדים כשונאים ואויבים - אחד לצד השני. וכ"ז כדי להעמיד בחוזק את הפשט, ולהביא - לשם שמים - את האמת לעולם. ואילו היה שומע פשט שונה וכדו', זה היה כביכול 'מזיק' ופוגם בצד שלו ומחליש אותו, והכל - לכבוד ה' יתברך ותורתו. ודו"ק. וא"כ בודאי שלאחר שכל אחד אמר את דברו ואת הצד שלו - נעשים אוהבים זה לזה (ובאמת שברש"י שם כתב רק שיש 'אהבה' בסופה ולא כתב שבסוף יקבל האחד את דברי השני, וצ"ע).

ובאמת שבכל דבר אחר בעולם - אם נעשו אויבים ושונאים זה לזה - אפילו בדבר אחד, א"א ולא שייך תיכף מיד אח"כ להיות אוהבים זה את זה, כי לא חלקו 'רק' בדבר מסוים, ולא הייתה המחלוקת לשם שמים, אלא היו מעורבים כאן 'נגיעות' וכבוד וגאווה וכדו', וא"כ כשחלקו בדבר מסוים - משמעות המחלוקת גדולה יותר מכך, שזו לא הייתה רק מחלוקת על דבר מסוים זה - אלא מעורבים כאן כל המדות הרעות, והיא מחלוקת על כל 'האישיות' שלו, וזה ממילא משפיע על שאר העניינים - שהם ג"כ קשורים ושייכים למדות רעות ולבן אדם פלוני זה. וא"כ לא רק שאין 'אהבה' בסוף, אלא אדרבה, שבכל פעם שיש מחלוקת אפילו בדבר מסוים גרידא - זה גורם ממש להיפך, להיותם שונאים ואויבים זה לזה בכל התחומים. משא"כ במחלוקת לשם שמים - כאשר רוצים להביא את הפשט האמיתי לעולם, וכל עיקר המחלוקת לא הייתה קשורה ושייכת לה'אני' אלא רק כדי לגלות כבוד שמים, וכל השנאה והאיבה וכדו' היו רק לשם תכלית ומטרה זו. וא"כ מובן מאוד שלאחר שגומרים את ענין המחלוקת לא רק שאין הם שונאים, אלא אדרבה, אוהבים, כי הרי שניהם 'עובדים ופועלים' כל הזמן עבור אותה המטרה בדיוק - לגלות כבוד שמים, וא"כ לאחר שעשו מה שהוצרכו לעשות, הם האוהבים הכי גדולים בעולם. ודו"ק.

(וצריך לתרץ לפי"ז מה דאיתא בגמ' עירובין יג: 'מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותם, מפני שנחשין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי ב"ש, ולא עוד אלא שמקדימים דברי ב"ש לדבריהן'. עיי"ש. וברש"י שם ביאר, שבשעה שהיו בית שמאי מבאיין ראייה לדבריהן מן התורה, ובית הלל מבאיין ראייה ממקרא אחר, היו בית הלל דורשין את המקרא של בית שמאי למה בא, ולא היה קל בעיניהם. ועיין עוד בתוס' רי"ד שם. ויש לתרץ.)

וזה הכוונה במה שכתבנו שהגדר שעל ידו אפשר לדעת על מחלוקת כל שהיא אם היא לשם שמים או לא - הוא, לראות אם 'לא נשתנה שום דבר' ביחס האישי בין שני החולקים - מלבד דבר שחלקו בו.

אמנם עיין בספר חרדים (פרק כד אות כט) שהביא (מהרשב"ץ ל"ת כד) שיש על עונה בשעת מריבה איסור דאורייתא מ'ולא תענה על ריב' (עיין בשמות פרק כג פסוק ב), אלא שיהיה מאותם ששומעים חרפתם ואינם משיבים. עיי"ש. ועיין עוד בגמ' (חולין דף פט.) שדורשת מהפסוק (איוב פרק כז פסוק ז) 'תולה ארץ על בלימה' - שאין העולם מתקיים אלא על מי שבולם פיו בשעת מריבה. עיי"ש. ובפשטות דברי גמ' זו אפשר לומר שהיא עפ"י מדת חסידות. או שאפשר לחלק בין דברי הגמ' וגם הפסוק שהביא החרדים - לבין הציור של החינוך, דשאני אופן של אדם שגורם לזולתו צער של אונאת דברים, שבזה אפשר להחזיר לו חירופים וכדו' כדי להגן על עצמו, מאופן שכבר קיימת מחלוקת, דהיינו ששני האנשים כבר נמצאים במצב של 'שקלא וטריא' של אונאות דברים מזה לזה וכדו', שאולי אופן זה הוא יותר חמור ואסור להמשיך ולהחזיר מילים לא טובות, וצ"ע.

החזרת הכאה למי שמכהו

וראוי לציין שהפוסקים הביאו נדון כזה בעניין אם אחד מכה את חברו (באופן שלא בא להרוג אותו - וכפי המצוי בין ילדים בחיידר וכדו'), שמותר להחזיר לו בשעת המכה כדי שלא ימשיך להכותו, אמנם צריך שתהיה החזרת ההכאה ב'פרופורציה', דהיינו שאסור להחזיר לו יותר ממה שמגיע לו, וכן רק כדי שהוא יפסיק להכותו, וכמו בדין 'רודף'. ואלו שמורים לילדים בתור 'שיטה' שלא להחזיר מכה לאלו שנוהגים להכותם, אלא לברוח וכדו', הנהגה זו אינה עפ"י תורה. ומותר לאדם לשמור על עצמו באופן זה, אמנם תמיד כדאי להתייעץ עם מורה הוראה ומחנך מומחה באיזה אופן וציור צריכים להחזיר מכה, כי א"א לדמות מילתא למילתא בעניין זה, ופשוט.

נפק"מ להלכה בנוגע לאיסור מחלוקת

עיין בירושלמי (פאה פרק א הלכה א) שמותר לומר לשון הרע על בעלי המחלוקת וכו'. עיי"ש. ובשערי תשובה (שער ג אות נח) כתב שמותר לספר לשון הרע על בעל המחלוקת (ולא הזכיר תנאי אם זה לתועלת או לא, ומשמע שאפילו בלי תועלת, וכן משמע מדברי המג"א סימן קנו). עיי"ש. ובספר חסידים (סימן תרלא) כתב בלשון 'מצוה'. עיי"ש. ועיין בספר חפץ חיים (כלל ח-ח) שכתב ש"א שמה שהותר לדבר לשה"ר על בעלי מחלוקת, זה דוקא אם ע"י הסיפור תושבת המחלוקת, וגם אז צריך שיספר לתועלת ולא מחמת השנאה, ושידע שזה אמת. וציין שהרי"ף והרא"ש השמיטו דברי הירושלמי האלו, ומשמע שלא ס"ל כהירושלמי. עיי"ש.

ועיין עוד בגמ' (בבא מציעא נט:) שנידו את רבי אליעזר כיון שהחזיק במחלוקת כנגד רבים. עיי"ש. וכן איתא ברמ"א (יו"ד סימן שלד סעיף יח וסעיף מד בשו"ע שם). עיי"ש.

אופנים שרשאי וראוי לעשות מחלוקת

ועיין בשערי תשובה (לרבינו יונה שער ג אות נט, וכן איתא בספר חרדים מצות ל"ת פרק ד אות מג) שכתב שמי

שאינו מחזיק במחלוקת על המתייצבים על דרך לא טוב ומושכי העוון, הרי הוא נענש מפשעיהם לכל חטאתם ועובר בלאו וכו'. עיי"ש.

ועיין ברמ"א (או"ח סימן א סעיף א) שכתב: ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השם יתברך. עיי"ש. ובמשנ"ב (שם ס"ק ה) איתא שעל כל פנים לא יתקוטט עמהם, מפני שמדת העזות מגונה מאד, ואין ראוי להשתמש ממנה כלל אפילו בעבודת השם יתברך, כי יקנה קנין בנפשו להיות עז אפילו שלא במקום עבודתו יתברך. עיי"ש. ובביאור הלכה (שם ד"ה ולא יתבייש) כתב: ודע, שלא איירי כי אם במצוה שהוא עושה לעצמו, ובני אדם מלעיגים עליו, אז בוודאי אין לו לחוש כלל ללעגם, ולא יתקוטט עמהם. אבל אם הוא עומד במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה ורוצים לעשות איזה תקנות בענייני העיר, ועל ידי זה יעבירו את העם מרצון ה', ופתח בשלום ולא נשמעו דבריו, בכגון זה לא דיבר וכו' מאומה, ומצוה לשנאתם ולהתקוטט עמהם ולהפר עצתם ככל מה שיוכלו וכו'. עיי"ש. ועיין עוד במשנ"ב (סימן נג ס"ק סה) שכתב שאין לאדם להתקוטט בעבור שום מצוה כגון גלילות ס"ת וכיוצא בו, שהרי שנינו: 'הצנועים מושכים את ידיהם מלחם הפנים, והגרגרנים חוטפים'. ואכילת לחם הפנים הוא מצוה. ופשוט דדוקא אם המצוה תתקיים ע"י אחר, אבל אם המצוה תתבטל לגמרי - כגון הכנסת אורחים או החזקת ת"ת - ויש בידו למחות, בודאי מחוייב למחות כדי להחזיק המצוה, שהרי מדינא כופין על ענינים כאלו. עיי"ש. ועיין עוד בטור (סימן סא) שהביא את הדעות אם יש לבטל את המנהג לומר 'קל מלך נאמן' לפני ק"ש, והוסיף שם שכל זה דוקא לבטל שלא ע"י מחלוקת. עיי"ש. וכן במג"א (סימן קכד סעיף ג) איתא שיש לבטל מנחה קצרה, אך דוקא באופן שלא תהיה מחלוקת. עיי"ש.

ובמשנ"ב (סימן נג ס"ק נג) כתב שהיום שידוע שבעו"ה הרבה מחזיקין במחלוקת בלי טעם וריח, וכוונתם שלא לש"ש, אם היו צריכין לשאול לכל יחיד ויחיד בענין המינויים, בין לענין מינוי הש"ץ או מרביץ תורה ואב"ד בעיר וכל כהאי גוונא, לא היו מסכימים לעולם, ע"כ הולכין אחר רוב. עיי"ש.

דברי חיזוק בעניין השלום

וראוי לסיים עם בדברי חיזוק לצד החיובי, בעניין עשיית השלום. עיין במשנה (אבות פרק א משנה יב): 'הלל ושמאי קבלו מהם, הלל אומר הוי מתלמידי של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. עיי"ש. ויש לעמוד ולהתעכב על כמה דברים במשנה זו. ראשית חזינן מכאן שאפשר לנו להיות תלמידי של אהרן הכהן, דהיינו לא רק של החפץ חיים, רע"א, הש"ך והט"ז, הרמב"ם והרא"ש ולמעלה בקודש, אלא אף של אהרן הכהן, וזאת בתנאי שלומדים מדרכיו.

ועיין במפרשי המשנה שהביאו מחז"ל מה שהיה אהרן הכהן עושה בכבודו ובעצמו. וכך כתבו:

יד. ועיין בגמ' (גיטין - דף נט. טא.) הי"ח תקנות שתקנו מפני תיקון העולם. עיי"ש.

וכיצד היה אהרן אוהב שלום, כשהיה רואה שני בני אדם מתקוטטים, היה הולך לכל אחד מהם שלא מדעת חברו ואומר לו: ראה חברך איך הוא מתחרט ומכה את עצמו על שחטא לך, והוא אמר לי שאבוא אליך שתמחול לו, ומתוך כך כשהיו פוגעים זה בזה היו מנשקים זה את זה (והביאו האחרונים שמוכח מזה שמותר לשקר בכגון דא).

ועוד לומדים ממשנה זו איך באמת היא 'הדרך' להגיע לאהבת ישראל, והוא מה שמדייק בתוס' יו"ט (שם) מתיבת 'הבריות' (אוהב את 'הבריות', דלכאורה אמאי בחרה המשנה להתבטא במילה זו דווקא), 'לפי שהם בריותיו של הקב"ה - לפיכך ראוי שתאהבם, וגם שתהיה האהבה מזה הפנים, ולא מפנים אחרים כגון מפני הנאה המגיע לך מהם. עיי"ש. וכאן מונח הדרך איך להגיע לאהבת חברים.

עוד נקודה שלומדים ממשנה זו היא מה דאיתא ברמב"ם (שם) - וגם ברע"ב אמנם בנוסח אחר קצת, ועיין שם בתוס' יו"ט כמה שהעיר על הרע"ב) שכתב שאהרון עליו השלום כשהיה מרגיש באדם שתוכו רע או שהיו מספרים לו שתוכו רע, ושבידו עבירה, היה מתחיל לו לשלום, והיה מתאהב אליו, והיה מרבה לספר עמו, והיה האיש ההוא מתבייש בנפשו ואומר: אוי לי, אילו היה יודע אהרון צפון לבי ורוע מפעלי לא היה מתיר לעצמו להסתכל בי, כ"ש שידבר עמי. ואמנם אני אצלו בחזקת אדם כשר, לכן אני אאמת את דבריו ומחשבתו, ואהיה חוזר למוטב, ונעשה מתלמידיו הלומדים ממנו. עיי"ש.

ובוודאי שהדיוק הוא ממה שכתבה המשנה 'ומקרבן לתורה', שמשמע שלפני זה היו מרוחקים, וגם דייק שה'אוהב את הבריות' הוא מחובר ל'ומקרבן

לתורה', וע"י שאוהב הבריות מקרבן (ממה שהיו רחוקים לתורה. אמנם יש להעיר למה עצם ה'אהבה' לא סגי בה כדי לקרבן לתורה, אלא שצריך עוד שלב, דהיינו שהיה אוהב אותם וממילא היו מרגישים 'לא נעים' וכדו', וממילא היו משנים בעצמם את דרכם עד שנהיו תלמידיו, וצ"ע. אמנם מכ"ז רואים את הדרך האיך לעשות קירוב (ובאמת שאהרן היה גדול הדור, ומה שהיה עושה הוא כעין הוראה לדורות, שכולם צריכים לעשות כך - בדרכו, ויהיו ע"י זה תלמידיו בזה), שאפילו כלפי בעל עבירה - להראות אהבה, וממילא יתבייש בנפשו, איך 'הצדיק' רוצה להתקרב אלי, וא"כ אני אשנה את דרכי, וחדוש עצום הוא איך 'מילה טובה' וכדו' יכולה להשפיע לטוב על בן אדם, עד כדי שאפילו רשע יחזור מדרכו הרעה^{טז}. אמנם מסתמא היה לאהרן הכהן יותר כוח להשפיע, בגלל שהדברים הגיעו 'מאהרן הכהן', ורשע זה הרגיש שהדברים הנאמרים על ידו הם 'באמת', ועיין בהערה^{טז}. ופעם שמעתי סיפור מכלי ראשון - מאחד שעוסק בקירוב רחוקים, שעבד במשך הרבה זמן עם בחור שנתרחק, 'ובלי הצלחה', ופעם יצא לו להביא את הבחור הזה אל מעונו של מרן רשכבה"ג רבי חיים קניבסקי שליט"א, והבחור יצא מביתו בהתלהבות נוראה, וכשהיה ברכבו של אותו רב בדרך חזרה אמר לו שהוא רוצה לשנות את דרכו. שאל אותו רב זה מה ראית ומה שמעת שגרם לך לזה, וענה לו, שהרב קניבסקי שליט"א אמר לי 'שיגדל בתורה ויראת שמים'. שאל אותו הרב, הרי גם אני אומר לך את זה 'ועוד יותר' במשך שנים רבות? ענה לו הבחור: 'אבל אצלו זה היה אמיתי', הוא באמת רוצה את זה, אין לו 'אינטרסים' אחרים, מה שהוא אמר זה אמת. עד כאן העובדא הנוראה.

טז. וראיתי בשם הסטייפלר זצ"ל, שאם אדם נמצא בתקופה קשה מאד וכדו', חבר טוב אחד יכול להוציאו מזה. וכנראה שכונתו הוא בגלל שאם יראה שאחד רואה בו את הטוב, הוא בעצמו ג"כ יראה את זה בעצמו, או שירצה להוכיח את זה לחבירו, ובאמת ישנה לגמרי, וכמו שהבאנו לעיל מה שאהרן הכהן היה עושה. וכל אחד מחפש רק מישוהו שיתן לו אהבה שאינה תלויה בדבר - בלתי גבול, ולקבל אותו וכו'. (ובאמת שהקב"ה נותן זאת לכל אחד, ורגש זה נובע מכך). וגם אם מישוהו משתייך לציבור או קהילה מסוימת, הוא יתנהג בטוב ואפילו אם הוא עצמו אינו עומד בדרגה כזאת, והיינו כדי להרגיש שהוא באמת שייך לאותה קהילה, וכפי שחבריו רואים אותו שהוא שייך לקהילתם.

והנה צריכים להזכיר דה"ה גם באופן ההפוך, אם מישוהו רואה 'רע' בבן אדם, הוא עלול לגרום לו לאבד את האמונה בעצמו, ויתכן שהוא ירצה 'להוכיח' שדברי חבירו נכונים והוא באמת אינו טוב רח"ל. וזהו כלל חשוב מאד בענייני חינוך, שתמיד תהיה לילד הרגשה שההורים שלו מסתכלים עליו בעין טובה, ואכמ"ל.

טז. עיין במשנה (סוטה מט). דאיתא: משמת ר"ע בטל כבוד התורה. עיי"ש. וברש"י (שם) איתא: שהיה נותן לבו לדרוש כל קוץ וקוץ של אות, וכ"ש תיבות יתירות ואותיות יתירות וכו', וזהו כבוד תורה גדול שאין בה דבר לבטלה. עיי"ש. ורואים מדברי רש"י אלו שהעובדא 'שאיין דבר לבטלה' נקרא 'כבוד התורה'. ולבאר אמאי זהו כבוד התורה, צ"ל שהוא כיון שבדבר של 'שלמות' אין דבר לבטלה, ואפשר לדרוש ממנו כל דבר, והתורה שהיא אין סופית וניתנה מהקב"ה - זה הוא הכבוד הגדול ביותר עבורה להראות שהיא שלימה ומושלמת לגמרי, ואין בה דבר לבטלה, וממילא אפשר לדרוש בה כל אות וקוץ וכו' (וכן הסביר לי מורינו הגאון הגדול רבי משה הלל הירש שליט"א).

וא"כ אדם שהוא באמת קשור לתורה והוא חי עפ"י התורה, אחד מן הדברים שזה מתבטא אצלו הוא, שאין אצלו דבר לבטלה. ובאמת שאצל גדולי ישראל האמתיים יש 'צד השוה' זה, שאפשר לדייק בכל מילה שהם מוציאים מפהם ומכל הנהגה שהם עושים, והיינו בגלל שהם חיים עפ"י התורה, ובתורה עצמה אין שום דבר לבטלה בגלל שהיא אמת, וממילא מי שהוא קשור לתורה, כפי דרגתו - גם לא יהיה אצלו דבר לבטלה, והכל בשלמות, וא"כ מילים או מעשים שגדולי תורה עושים - יש להם הרבה יותר כוח להשפיע על אנשים מאשר מעשים של בני אדם רגילים, וזו הייתה כוונתנו.

ואפשר להבין עפ"י זה למה א"א לדייק כ"כ בדברי אחרוני האחרונים - כמו שמדייקים אצל הראשונים וכדו'. שכל שיש 'מרחק' מה'חומש' (ששם אפשר לדייק מכל קוץ ותג וכו') ששם אין שום דבר לבטלה, יש הרחבת וייתור לשון יותר - אגם שכל דבריהם אמת לאמתו, אמנם 'אמת' ו'שלמות' תרי דברים גינהו. וא"א לדייק בהם כמו בדברי הראשונים לפניהם, וזאת על אף שריבוי התורה (דברי תורה פריץ ורבינו כמו נטיעה וכו') הוא חלק מהתורה, שזהו רק בכלליות הדבר, אמנם ככל שיש ירידת הדורות, קשה לדייק בדבריהם כמו אצל הראשונים, ודו"ק.